

КУЛТУРА РЕДА И НЕРЕД У КУЛТУРИ

Драго ми је да говорим поводом сјајне књиге Бојана Јовановића посвећене тамној страни људске природе, драми зла као антрополошком питању. Надахнут поглављем „Од кризе културе до културе кризе”, од бројних питања ја сам изабрао да нешто кажем о култури реда и нереду у култури.

Стабилна друштва су уређена друштва, без обзира на то да ли су уређена на божанским или људским начелима. Наша реч *обред* садржи у себи *ред*. Зато је обред нераскидиво повезан са редом. Начело реда упућује на божанско уређење света, а начело нерета на његову супротност. Обред је света игра која се игра по *строгим правилима игре*, на одређеном месту и у одређено време (свето место и свето време), и која у исти час све световне појаве уздиже до светих значења: хлеб, вино, вода, крв, чаша итд. постају свети предмети. У *обреду човек себе чини одговорним за очување и поштовање реда у природи и поретка у заједници*. Обред делује против нестајања осећања смисла живота.

Ако је Бог створио свет из нерета, онда одбацити Бога значи вратити се у неред – унередити се. Не каже се узалуд да је бог организатор хаоса. У великим светским религијама ђаво је одређен „као онај ко уноси неред”. Према томе, што је више реда у свету, то је човек ближи разумевању Бога, јер је сам Бог у ствари Бог реда: он ствара ред из нерета! Истински дух није себе друкчије доживљавао и разумевао него у разлици између реда и нерета, односно између облика и одсуства сваког облика. Чим се догађа разарање облика, а уместо њих не настају нови облици, то значи да се свет налази у расулу и да је време да се напише још један *Кратак преглед распадања*.¹ Да се то не би догодило, *дефиниције, класификације и типологије биле су средства уређивања хаотичног*

---

1 Чувено дело: Сиорана, Е. (1979) *Кратак преглед распадања*, Нови Сад: Матица српска.

света. „Наметнути хаосу онолико правилности и облика колико је то довољно за наше практичне потребе”.²

Искусство реда и нередa је универзално људско искуство. Човек се осећа нелагодно све док појаве не среди у врсте и док не сазна шта од сваке може да очекује. Јер свака појава припада нереду све док не добије име, облик, функцију, значење, вредност... Сваки симболички систем показује се као одбрана од нередa: свет који није симболички уређен није наш свет и ми га доживљавамо као претњу. „Историја у целини представља покушај да се побегне од неизвесности”.³ Неред показује одсуство духа, отуда у свету културе нема места нереду. *Цела наша култура је победа реда над нередом*: она је увек и свуда значила откривање, уношење и стварање реда у нереду! *Јер у нереду се не може ни играти, ни учити, ни мислити, ни предвиђати, ни планирати, ни живети.*

Све појаве које нарушавају ред са становишта културе (а нарочито религије) јесу нечисте.⁴ Нарушавање реда може се разумети не само као грешка, него и као грех, а очување реда као *пут спасења*: то се онда означава као прелаз из нередa без значења у по-ред-ак са значењем. Култура је колективно прихваћен *когнитивни ред* у свету кога обележава непрегледна разноликост, променљивост, неред. Овде мислити значи средити, јер по речима Лава Толстоја „највећи се губе у нереду”. *Природни процеси су спонтани, културни су нормативно уређени.* Култура није прост наставак природе, она је натприродни, натбиолошки облик живота. Културни детерминизам упућује на кретање од нужности према слободи, од нагона према норми, од природе према култури, уз очување једног и другог у синтетичком појму људске природе. На нашу жалост, извор нечистоће, то јест нередa, у ово трећеразредно, мутно и смутно доба, продрло је и у културу, то јест у душу и дух самог човека, па се закључује да је загађење природе у ствари последица загађености саме душе и духа човекова: природа је онаква какав је човек данас, прљав, покварен, збркан, недорастао вишој стварности. *Не можемо унети у свет више реда него што га у нама има.*

Извор нечистоће, односно нередa, може бити и јесте сама култура. Она мора да се пере од смећа, које сама ствара – кич, шунд, љубићи, порнићи, кримићи, ријалити, идеологије

---

2 Ниче, Ф. (1976) *Воља за моћ*, Београд: Просвета, стр. 280.

3 Зелдин, Т. (2006) *Интимна историја човечанства*, Београд: Геопоетика.

4 Шире: Даглас, М. (1993) *Чисто и опасно*, Београд: Плато; Видети такође: Даглас, М. (1994) *Природни симболи*, Нови Сад: Светови; Даглас, М. (2001) *Како институције мисле*, Београд: Б 92.

национализма, клерикализма, фундаментализма, политички митови, пораст садизма, распојасаност свих пет чула, падање на само дно греха и срама, богохуљење као значајан допринос паклу, ђаволови шегрти у култури, чија свака погрешна реч је метак испален у туђе срце.⁵ Усавршена оруђа и оружја за убијање долазе такође из културе. Висока култура мора да постави *јасне границе* између чистог и прљавог, између реда и нереди, не само унутар себе, него и у односу на друге културе: шта ће преузети од њих а шта одбацити, како би се одржала у стању равнотеже! Културни живот подразумева рад на чишћењу од сваке прљавштине, спољашње као и унутрашње, материјалне као и духовне. Нужно је *строго разграничење између прљавог и чистог, то јест успоставити ред*. „Опери ме добро од безакоња мојега, и од гријеха мојега очисти ме” (Псалам 51, 2). Није бог крив за зло на земљи као што се обично каже „да има бога он не би допустио толико зла”. Зло се не спушта са неба на земљу, већ се са земље диже до неба.

Овде се дотичем теолошког објашњења зла које се, *mutatis mutandis*, своди на антрополошко, које би Фојербах потписао а Маркс одобрио. Бог је створио човека и дао му на дар десет заповести (у ствари савета), које човек може примити или одбити, зависно од његове воље, јер му је бог дао слободу да бира. *Ако је човек слободан, он може да изабере не само добро него и зло – бог нема права да га казни. Према томе, зло није нека антрополошка грешка, него избор као и сваки други. Докле год постоји слободна воља човекова, дотле ће бити и зла у свету, јер ће увек бити људи који ће изабрати зло. Бог нема везе са злом, јер је он пренео одговорност на човека пошто му је дао слободу да бира. Човек је одлука, осуђен на слободу – рекао би Жан Пол Сартр*. Кад неко наноси патњу, бол и смрт другим људским бићима, он *злоупотребљава* своју слободу, добијену са највишег места – чини злочин.

Истини за вољу ваља рећи да култура није неки савршено уређени простор, већ пре један сталан немир, сусрет, преплитање, прожимање и сучељавање различитих културних оријентација и акција: сређен простор само је теоријски модел, идеални тип, погодна илузија. На делу је мноштво различитих, супротних и искључивих гласова у самој култури: и овде се тешко може да говори о реду, јер је то мозаик састављен од парчића различитих облика, боја и вредности. У свакој култури постоји толико застарелог, погрешног и грешног, али све то не може да поништи кључне идеје,

---

5 Пољаков, Ј. (2013) *Јапе у млеку*, Београд: *Zepter Book World*, стр. 110.

веровања, вредности и норме које животу и смрти дају сми-сао. *Једино се мора признати да култура није само човеков живот у својим врхунским облицима, него и у облицима изопачености и зла. Некултура је друго лице културе, наличје.* Култура нема ту моћ да нас одбрани од зла, јер има зла и у њој самој. Зато и говорим о култури реда и нереду у култури.

Већ сам нагласио да идеја реда не потиче из домаће радиности, већ је дубоко укоренења у божанском уму. Ритуални, обичајни, морални, временски, логички, психолошки, правни итд. поредак почивају на оном првом, најдубље укоренењем у људској души и духу. Сада постаје разумљиво кад неко прекрши ред да буде кажњен са више страна. Такође сам истакао да говор о реду нужно захтева и говор о нереду, јер без нереди не би било могуће објаснити и разумети промену, развој и напредак: ред и неред су *релациони* (никако релативни) појмови, као што су светло и тама, јер један подразумева други. Понављам: *без нереди не би било промена, без реда не би било традиције, континуитета.* Извесна количина нереди сведочи о томе да је сваки систем (личност, друштво, култура) *отворен*, што му омогућава прилагођавање на промене. Отворен систем увек носи неко обећање, као што га носи отворено око. Али претерана сложеност, променљивост, разноликост и *непрегледност* онемогућавају сналажење у свету и прете општим хаосом.

У антропологији су сјајно описане ситуације када се укида сваки ред у заједници и када престају да важе културне вредности и норме (верске, обичајне, моралне правне...). За разлику од верског обреда, у коме влада строги ред (а неред се још строже кажњава), *светковина* је оргија, карневал, славље планираног нереди. То је одмор од званичних истина, предака од важећих норми и правила понашања: у време светковине дозвољено је све што је иначе забрањено. У балу под маскама, за време свечаности, нико никога не пита ко је и шта је по звању, знању, функцији, класи, раси, нацији, језику, вери итд., што се разуме као *задовољење за друштвеним изједначавањем и исправљањем кривице, тренутак порицања друштвених разлика у име онога што је заједничко: обрнути дневни ред живота!* Славље повезује све једнако јер су сви једнаки у нереду.⁶

Чињеница да се носе маске значи *симболичко* или свечано одбацивање свих друштвених *разлика*, тренутни *заборав структуралних неправди и грехова*, „свечано кршење забране”, допуштено претеривање, раскалашност, поништавање

---

6 Шире о овоме у одличној књизи: Ђорђевић, Ј. (1997) *Политичке светковине и ритуали*, Београд: Досије – Сигнатуре.

социјалне дистанце „душевно-телесна гозба”. Жртвује се све што је *различно* у име онога што је слично (заједничко), бар док траје славље. Живот се игра игра се живи. То су привремени тренуци када човек прекида везе са својом културом и *прелази из културе у природно стање – тренутак кризе културе*. „Живимо у доба сумње и неизвесности. Старе религије према којима су људи живели 99,9% људске историје распадају се или губе значај... И сада сви ходају околу и питају се како да живе. Понекад се у очајању чак и мени обрете”.⁷ „Наша култура је можда прва потпуно световна култура у људској историји” (Ерих Фром).

Криза је повезана са нередом. Избија на видело паганско значење живота у знаку масовне опијености. „Овде од памети праве комедију... Постоје облици уметничког распадања који одговарају облицима друштвеног распадања”⁸ „А оно што је свет назвао културом није било ништа друго него елегантнији термин за њихово незнање”.⁹ Криза нагриза културне вредности и норме изведене из њих, а у исто време и у тој мери охрабрује да се мрачни нагони пуне са ланца и потврђују без контроле. То су тренуци када се сматра да је човек створен да живи и ужива, а не да мисли и рачуна. Он чини зло упркос целокупном знању што му је дала његова култура – моћ несвесних нагона побеђује културу! Културни људи нису имуни од зла. „Високо образован човек ипак поступа као дивљак који уме да броји само до два.”¹⁰ Иво Андрић додаје: „Чувајте се оног који живи у вама и на којег заборављате”.¹¹

Светковина, славље или благодан (у Бојановом речнику празник), почиње са симболичком смрћу културе, а ова смрт омогућује испољавање сирове природе као њене супротности.¹² „Природа каже да, да. Култура каже не, не” (Херман Хесе). Празник као што само име каже у ствари означава духовно празно време, када се само пије, ждере и дере из свег гласа. Али, светковине или повремени празници имају значајну социо-психолошку функцију, јер је то време одушка од нагомиланих и потиснутих незадовољстава, незадовољених

---

7 Курејши, Х. (2001) *Буда из предграђа*, Београд: Плато, стр. 100.

8 Алваро, К. (2012) *Нешто као живот*, Београд–Подгорица: Службени гласник – ЦИД, стр. 59 и 232.

9 Белоу, С. (2001) *Равелитајн*, Београд: Народна књига – Алфа, стр. 178.

10 Хесе, Х. (1983) *Степски вук*, Београд: Народна књига – БИГЗ, стр. 62.

11 *Знакови поред пута* (2005) Београд: Политика – Народна књига, стр. 89.

12 Јовановић, Б. (2016) *Антропологија зла*, Београд: ХЕРАеду, стр. 151 и даље.

личних и колективних потреба, и мрачних нагона, као што су агресивни нагон, нагон владања и слично.

Данас се говори о кризи у целом свету: Бојан истиче да се читав свет креће из кризе у кризу, и то кретање је брже од наше способности прилагођавања. Кад је човек у кризи, он почиње да преиспитује не само свет око себе него и себе: престаје да живи у извесности и сигурности свога искуства и знања, када није имао потребе да све наново проверава. *Друштвена неизвесност доживљава се као лична несигурност.* Кад год се човек доведе у кризу расте интерес за самога себе. Стање кризе се осећа, али се не познаје. Оно се трпи, али се не мења. Нешто обећава, али сувише плаши. Носи дашак живота, али тера и у очајање. *Криза је отворен процес и зато се уз њу веже нада* (Кинези кажу прилика за боље), *а не само зебња.* Криза чува прошла решења и скрива будуће одлуке – кризис и значи одлука. То је стање стрепње, у коме лебде сви страхови и све наде: време безнађа и обнова наде иду заједно!

Човек се брани од кризе онако како може: *свесно* (у облику различитих система сазнања) и *несвесно* (у облику различитих система веровања), али и на *друге начине* (у облику душевних оболења као што су депресија, меланхолија, неурозе, психозе), а најчешће тражи *спаситеља*, јер сви одговори који долазе из културе не делују убедљиво. У мери у којој је друштвена криза дубља, у тој мери рационална решења не долазе у обзир: знамо да се у кризама не тражи учитељ него спаситељ! Тада се обично јавља *вођа* који не допушта људима да страдају од властитих одлука, јер на себе преузима сву одговорност, што народ радо прихвата. Умањивање и порицање личности је забава свих вођа, свих господара, свих деспота. „Фирер без народа је исто што и Моцарт без клавира.”¹³ Криза културе води у културу кризе.

---

13 Вермес, Т. (2014) *Опет он*, Београд: Лагуна, стр. 187.